

KOCAELİ'DE GÖÇ VE İSKÂN

Nedim İPEK*

İzmit 1337'de Osmanlı hâkimiyetine girdi. Kocaeli 16. yüzyılın ikinci yarısına kadar Anadolu eyaleti dâhilinde iken bu tarihten sonra Cezayir-i Bahr-i Sefid eyaletine bağlandı. Tanzimat döneminde Kastamonu ve Hüdavendigâr vilayetine bağlı olan Kocaeli, 1888'de müstakil mutasarrıflığa, Cumhuriyet döneminde vilayete dönüştürüldü. Sınırları ise hem Osmanlı, hem Cumhuriyet dönemlerinde birçok kez değiştirildi. Bu bildiride Kocaeli'nin bugünkü sınırları esas alınarak göç ve iskân faaliyetleri tespit edilip yorumlanmaya çalışılacaktır.

Kocaeli bölgesine ait nüfus yapısı ile ilgili elimizdeki ilk veriler 1523 yılına aittir. Bu kayıtlara göre İzmit kazasının nüfusu 7.397'dir. Bunun % 33.79'u (2.337 müslim, 163 gayrimüslim) şehir merkezinde, arta kalanı 23 çiftlik ve 53 köyde ikamet etmekteydi. Kandıra kazası dâhilindeki mevcut yerleşmelerde (9 çiftlik ve 108 köy) ise 12.736 kişi yaşamaktaydı¹. 1500-1800 yılları arası meydana gelen doğal afetler ve savaşlar bölge nüfusunun hareketlenmesine sebebiyet verdi. Örneğin 1567 depremi, Celali hadiseleri, 1592 veba salgını İzmit kazası dâhilindeki nüfusu etkiledi. 18. yüzyılda İzmit'te pek çok deprem oldu. 1719 depreminde Yalova-Düzce arasında en az 4 bin kişi öldü. Keza 1754, 1766 depremleri de oldukça etkili oldu². IV. Murad'a Revan kalesini teslim eden Emirgüne, Karlofça sonrası Osmanlı'ya iltica eden Macar Kralı İmre Tököli³ gibi devlet adamları İzmit'te ikamete tabi tutulabilmişti. Öte yandan İstanbul'da yaptıkları uygunsuzluklar dolayısıyla sürgün cezasına çarptırılanların gönderildiği yerlerden birisi de İzmit şehriydi⁴. İstanbul ve mücavir sahadaki yerleşmelerde ikamet etmekte iken yangın sonucu evsiz kalanlar da geçici olarak İzmit'e göç edebilmişlerdi⁵.

II. Mahmud döneminde yapılan sayıma göre İzmit, Karamürsel ve Kandıra kazalarının toplam nüfusu kadın erkek nüfusun eşit olduğu düşünüldüğünde 35.148 idi. Bunda

* Prof. Dr., On Dokuz Mayıs Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü Öğretim Üyesi, e-mail: nedim-ipek@hotmail.com

1 Mehmet Kaya, "XIX. Yüzyılda İzmit (Kocaeli) Sancağının Demografik Durumu ve İskân Siyaseti, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 26/41, Ankara 2007, s. 64.

2 İdris Bostan, "İzmit", 23, *DİA*, İstanbul 2001, s. 536.

3 Bostan, c. 23, s. 537.

4 Kemal Daşçoğlu, *Osmanlıda Sürgün*, İstanbul 2007, s. 113, 116, 156, 166.

5 Cengiz Şeker, *İstanbul Ahkâm ve Atık Şikâyet Defterlerine Göre 18. Yüzyılda İstanbul'a Yönelik Göçlerin Tasvir ve Tahlihi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2007, s. 73.

Müslüman nüfusun payı % 57,50 (20.212), gayrimüslim nüfusun payı ise % 42,50 (14.936) idi⁶. 1870 tarihli *Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi* 'ne göre İzmit ve Kandıra kazalarının toplam nüfusu 17.484'ü müslim (% 49,98) ve 17.494'ü gayrimüslim (% 50,02) olmak üzere 34.978'dir. Buna göre topluluklar arasındaki nüfus dengelerinin değiştiği söylenebilir.

Aşağıdaki tabloda ayrıntılı olarak görüleceği üzere 1878-1893 yılları arasındaki nüfus dalgalanmaları neticesinde bölgedeki Müslüman nüfusun payı % 64,74'e yükselirken gayrimüslim nüfusun payı % 35,26'ya düşmüştür. Müslümanların payı 1906'da % 65,42'ye, 1914'de % 69,46'ya yükselmiştir.

Tablo 1: 1881-1893 Nüfusu⁸

Kaza	Müslim	Rum	Ermeni	Yahudi	Protestan	Katolik	Toplam
İzmit	19.248	3.576	15.837	162	715	133	39.789
Karamürsel	10.732	11.023	3.549	-	-	-	25.322
Kandıra	40.686	2.088	1.259	-	-	-	44.033
Toplam	70.666	16.687	20.645	162	715	133	109.144

Tablo 2: 1906-1907 Nüfusu⁹

Kaza	Müslim	Rum	Ermeni	Yahudi	Protestan	Katolik	Toplam
İzmit	37.290	4.949	21.538	236	914	402	65.589
Karamürsel ve Yalova	20.623	15.133	5.144	-	-	-	40.908
Kandıra	38.296	1.695	532	4	-	-	40.532
Toplam	96.200	21777	27.214	240	914	402	147.029

Tablo 3: 1914 Nüfusu¹⁰

Kaza	Müslim	Rum	Ermeni	Yahudi	Protestan	Katolik	Toplam
İzmit	40.403	5.226	23.873	307	1.078	448	71.349
Karamürsel	14.850	6.047	2.635	-	-	-	23.547
Kandıra	40.495	1.804	641	4	-	-	42.944
	95.748	13077	27149	401	1.078	448	137.840

1927 sayımına göre Gebze, Kandıra, Karamürsel ve İzmit kazalarının toplam nüfusu 148.288 kişi olup bunun % 2,33'üne tekabül eden 3.464 kişisi Bulgaristan, Yunanistan, Romanya, Rusya ve Sırbistan doğumludur¹¹.

Müslüman Nüfus: Bölgenin Müslüman nüfusunun kökenini manav olarak tanımlanan

6 Enver Ziya Karal, *Osmanlı İmparatorluğunun İlk Nüfus Sayımı 1831*, Ankara 1997, s. 106; Kemal Karpat, *Osmanlı Nüfusu (1830- 1914)*, Çev. Bahar Tırnakçı, İstanbul 2003, s.154.

7 Kadın ve erkek nüfus eşit öngörüsünden hareketle salnamedeki nüfus verilerinin iki katı alınmıştır. *Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi 1287*, s. 150.

8 Tabloda Bulgar ve ecebi nüfus ayrıca gösterilmemiş olup toplama dâhil edilmiştir. Karpat, s. 168;1893-1894 yılında Vital Cuinet'e göre İzmit Kazası 54.163, Karamürsel kazası 24.026 ve Kandıra kazası 49.829 idi. Bunlar arasında Rumlar, Ermeniler, İspanya'dan gelen Yahudiler ve Mısır'dan gelen Çingeneler var. Ahmet Güneş, *Tahrir Defterlerine Göre XVI. Yüzyıl Başlarından XVII. Yüzyıl Başlarına Kadar Kocaeli Sancağı*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 1994, s. 29.

9 Karpat, s. 204.

10 Karpat, s. 222.

11 Bulgaristan: 1.099, Yunanistan: 517, Romanya: 200, Rusya: 1.604, Sırbistan: 44 TC. Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü Umumi Nüfus Tahriri, Ankara 1929, s. XI, XLI, 194.

Türkler oluşturmaktadır¹². Zamanla Anadolu'nun diğer yerleşmelerinden ve Kafkaslar ile Balkanlardan Türk ve sair Müslüman unsurlar sancak dâhiline göç edebilmiştir. Bölgeye yönelik göçleri kaba bir tasnifle iki gruba ayırmak mümkündür. Birinci grubu iç göçler oluşturur. Daha fetih öncesinde İzmit'ten İstanbul'a yönelik bir nüfus hareketinden bahsetmek mümkündür. Örneğin Rumeli'nin inşasında çalıştırılacak işçilerin bir kısmı İzmit'ten getirilmiştir. İzmit iç göç hareketinde göç güzergâhı ve İstanbul'a doğudan giriş kapısı konumundadır. Celali hadiseleri sonucu 16. yüzyılda Kocaeli kırsalında can ve mal güvenliği sorunu vardır. Kendini güvence altına almak isteyen ahali çareyi şehirlere göç etmekte bulmaktaydı. Öte yandan iş bulup çalışmak amacıyla şehirlere yönelik gurbetçi göçü de söz konusuydu. Özellikle 18. yüzyılda Anadolu'dan İstanbul'a yönelik göçlerde İstanbul'a girişlerin doğu istikametindeki ilk kontrol noktalarından olan İzmit'in bir kademe merkezi işlevi gördüğü ve İstanbul'a ulaşmayı başaramayan göçmenlerin ikinci bir fırsatı kollayarak bir süre burada ikamet etmek zorunda kaldıkları anlaşılmaktadır. İstanbul'a gitmeye çalışanlar arasında Kocaeli sancağına kayıtlı olanlar da vardı¹³. Benzer hareketlere 19. yüzyılda da tesadüf edilmekteydi. 1880'li yıllarda Yalova, Değirmendere ve Karamürsel'de Arnavut nüfusun bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu nüfusun bölgeye ne zaman geldiğini bilemiyoruz. Babiâli söz konusu Arnavutların 1885'de memleketlerine iadelerini kararlaştırmıştır¹⁴. Örneğin 1886'da Ankara'da kıtlık sebebiyle sıkıntı içinde olan yüzlerce kişi çözümü İstanbul'a taşınmakta bulmuştu. Bu gibilerin İstanbul'a sokulmaması, şehre girenler var ise çıkarılması ve İzmit dâhilinde yerleştirilerek İstanbul-Ankara yol inşaatında istihdam edilmesi kararlaştırıldı. Ancak söz konusu yol şantiyesinin gurbetçilerin hepsini istihdam edecek kapasitede olmadığı anlaşılmaktadır¹⁵.

17. yüzyıl öncesinde meydana gelen iç göçler şehrin nüfus yapısındaki mevcut dengeleri değiştirmiş ve şehirdeki bekâr nüfusun % 96,8 oranında artmasına vesile olmuştur. Kir nüfusu ise bu dönemde ancak % 14 artarken bekâr nüfus % 13,7 azalmıştır. 17. yüzyılda ise nüfus şehirlere % 62,5 düşmüş, kırlarda % 63,1 artmıştır. 17. yüzyılda sancağın genel nüfusunda % 1,5 oranında bir azalma söz konusudur¹⁶. İç göçlerin 18 ve 19. yüzyıllardaki etkilerini ortaya koyacak elimizde herhangi bir istatistiksel veri bulunmamaktadır.

Kırım, Kafkas ve Balkanlardan göçmen sevkياتında İstanbul bir depo görevi üstlenmiş durumdaydı. Anadolu'ya gidecek göçmenler deniz, kara ve demiryolu ile İstanbul'a geliyorlardı. Belirli bir süre İstanbul'da ikamet eden göçmenler belirlenen iskân mıntkasına sevk ediliyorlardı. Eskişehir, Bursa ve İzmit şehirleri ile merkez köyleri İstanbul ile daimi iskân bölgesi arasında geçici iskân noktalarıydı¹⁷. İzmit sancağının yanı sıra Batı Anadolu ve Orta Anadolu'ya gidecek olan göçmenler vapur ve hususi kayıklarla İzmit Körfezine sevk edilmekteydiler. Sevkiyatta hususi memurlar görevlendirilmiştir. İzmit Körfezi'ne çıkarılan göçmenler bir süre şehirde elverişli han, mesken ve kahvehanelerde misafir ediliyorlardı. Söz konusu binaların sahiplerine ücretleri kamu tarafından ödenmeye çalışılıyordu¹⁸.

Tespit edebildiğimiz kadarıyla 1859'dan itibaren İzmit üzerinden Anadolu'ya göçmen sevk edilmiştir¹⁹. Öte yandan, Karadeniz limanlarından direkt Akdeniz limanlarına deniz vasıtalarıyla göçmen sevk edilmiştir. Ancak bazen bu sevkiyatın güzergâhı değiştirilebilmiştir. Örneğin Karadeniz limanlarından İzmit'e deniz vasıtaları ile sevk edilen göçmenler buradan

12 Yusuf Çam, *Milli Mücadelede İzmit Sancağı*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 1991, s. 36.

13 Şeker, s. 42, 82.

14 BOA, ŞD, Nr. 1534/7.

15 BOA, DH.MKT, Nr. 1433/104, 1433/115.

16 Geniş bilgi için bk. Ahmet Güneş, *Tahrir Defterlerine Göre XVI. Yüzyıl Başlarından XVII. Yüzyıl Başlarına Kadar Kocaeli Sancağı*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 1994.

17 Abdullah Saydam, *Kırım ve Kafkas Göçleri (1856- 1876)*, Ankara 2010, s. 127.

18 *Osmanlı Belgelerinde Kafkas Göçleri*, II, İstanbul 2012, s. 36.

19 1859 yılında İzmit'e 316 hanede 1891 göçmen sevk edildi. Aralık 1900'de Ankara'ya gönderilmek üzere 932 kişi daha İstanbul'dan İzmit'e sevk edilmişti. *Osmanlı Belgelerinde Kafkas Göçleri II*, İstanbul 2012, s. 288.

yollarına karayolu vasıtaları ile devam etmişlerdir²⁰. Arşiv kayıtlarına yansıdığı kadarıyla İzmit'ten iskân mahallerine karayolu ile sevk edilen göçmenlerden hasta, ihtiyar ve çocuklar ile göçmenlere ait eşyaları nakil için mutasarrıflık bargir ve araba temin etmekle görevliyidiler. İstanbul dışında Karadeniz ve Ege limanlarından İzmit Körfezi'ne deniz vasıtaları ile de göçmen taşınmıştır. Örneğin 93 Harbi sonrası Varna'da biriken muhacirlerden eşya ve hayvanı olmayanlar deniz vasıtaları ile İzmit ve Mudanya'ya sevk edilmişlerdir. Buradan da demiryolu veya karayolu ile iç Anadolu'ya sevk edildiler. İstanbul'a uğramaksızın İzmit'e sevk edilen göçmen sayısı Eylül 1879 itibarıyla 9 bini aşmaktaydı²¹.

Kırım Savaşı sonrası Kırım ve Balkanlardan Anadolu'ya yönelik kitlesel göçler başlayınca İzmit hem geçici iskân bölgesi ve hem de daimi iskân sahası olmuştur. Örneğin 1860 yılında 16 hanede 88 Nogay göçmeni Kandıra'da iskân işlemi gördü²². Özellikle 1870 yılında Kırım, Dağıstan, Nogay ve Çerkes göçmenleri daimi olarak iskân edilmek üzere İzmit'e gönderilmişlerdir²³. Söz konusu göçmenlerden bir kısmı akrabaları ile aynı yerde iskân etmek istediklerinden İzmit'e iskân edilmeyip arzu ettikleri yerlere sevk edilebilmişlerdir²⁴. Öte yandan İzmit'te iskân edilemeyenler için yeni iskân mntıkları belirlenebilmiştir²⁵. İzmit'e gelen göçmenlere iskân edilene kadar ekmek veya bedeli verilmiştir. Daimi olarak yerleştirebilmek için imkânlar ölçüsünde kendilerine arazi ve mesken tahsisine çalışıldı²⁶. Devlet adamları ve sivil varlıklılar tarafından göçmenlere arazi hibe edilebilmiştir²⁷. Göçmen evleri 2 katlı olup, üst katta 2 oda, 1 salon alt katta ise bir ahır bulunacaktı. Evlerin inşaa masrafı olarak on bin kuruş değer biçilmişti. Muhacirlere ziraat için hane başı iki kile tohum verilmesi ön görüldü. Kırım ve Kafkas göçmenlerinin sancak dâhilinde iskânı uzun zaman alabilmiştir. Nitekim 93 Savaşı öncesi göç eden Kırım ve Kafkas göçmenlerinden 4.337'si ancak 1881 yılında iskân işlemi görebilmişti²⁸.

1878'de kitlesel göçler meydana gelince Kocaeli Sancağı da iskân mahalli olarak planlanmıştır. Yapılan planlamaya göre İstanbul'dan sevk edilecek 10 bin kadar muhacir İzmit Sancağı ile Boğaziçi'nin Anadolu sahilinin arka taraflarında bulunan köylerde istihdam edilerek amelelik, çapacılık gibi işlerde çalıştırılacaktı²⁹. 1881 tarihli bir arşiv kaydına göre sancak dâhilinde iskân edilen 93 göçmenin toplam sayısı 21.486'dır. Bunun 9.425'i Batum, 8.574'ü Sohum ve 1.960'ı Çerkes göçmenidir. Daimi olarak yerleştirilmek üzere gönderilenlerin yanı sıra, Anadolu'da iskân mahallini beğenmeyenlerin bir kısmı da sancak dâhiline gelerek yerleşmeye çalıştı. Cuinet'e göre sancağa gönderilen göçmenlerden 1.175'i İzmit'te, 600'ü Karamürsel'de, 7.329'u Adapazarı'nda, 2.357'si Kandıra'da, 710'u Geyve'de yerleştirilmiştir. 1891'e kadar İzmit Sancağı'na 46.463 muhacir sevk edilmiş olup tamamı iskân edilmiştir. (14 Temmuz 1893)³⁰. 1896 yılına ait bir belgeden anlaşıldığı kadarıyla iskâna elverişli yer kalmadığı gerekçesiyle sancak göçmen iskânına kapatılmıştır. Bunun üzerine İstanbul Kavak iskelesinden İzmit'e nakilleri düşünülen Çerkes muhacirlerinin

20 Azak Denizi'nden ve Kırım sahilllerinden göçe hazırlanan muhacirlerin karşılaşılan zorluklardan dolayı Akdeniz'den deniz yoluyla değil de İzmit ve Gemlik'ten itibaren karayolu ile Bursa, Kütahya ve Karahisar üzerinden Konya'ya ulaştırılmaları (27 Eylül 1860): *Osmanlı Belgelerinde Kafkas Göçleri II*, İstanbul 2012, s. 209.

21 Nedim İpek, *Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri*, Ankara 1999, s. 174.

22 Derya Derin Paşaoğlu, *Nogaylar, Nogay Göçleri ve Türkiye'deki İskânları*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2009, s. 333.

23 BOA, A.MKT.MHM, Nr. 189/79, 319/65; 422/46; BOA, A.MKT.NZD, Nr. 327/53; 327/54; 335/91.

24 Örneğin İzmit'e sevk edilen 74 Nogay muhaciri Tekirdağ'a gitmek istemiştir. BOA, A.MKT.NZD, Nr. 314/59.

25 BOA, A.MKT.NZD, Nr. 315/77; 412/23

26 BOA, A.MKT.NZD, Nr. 327/1

27 Örneğin: Karamürsel kazasında göçmenler yararına Tahir Paşa 400, Hayreddinpaşazade Nuh Bey 20, Hersek ahalisinden Hasan Ağa 4 ve Moralı Ömer Ağa 90 dönüm arazi başışlamışlardır. M.MuratÖntuğ, *Ahmet Vefik Paşa'nın Anadolu Sağ Kol Müfettişliği*, Konya 2009, s. 79, 90.

28 Derya Derin Paşaoğlu, "Muhacir Komisyonu Maruzatına Göre (1877-1878) 93 Harbi Sonrası Muhacir İskânı", *HistoryStudies* 5/2, (2013), s. 347- 386.

29 Nedim İpek, *Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri*, Ankara 1999, s. 33, 38, 67- 68.

30 *Osmanlı Belgelerinde Kafkas Göçleri*, I, İstanbul 2012, s. 499.

Suriye sahillerine gönderilmesi kararlaştırıldı³¹. Talat Paşa'nın evraklarındaki kayda göre ise İzmit Sancağı'na 12.813 hanede 56.373 muhacir gönderilmişti³².

Sancak dâhilindeki 93 göçmenlerini yerleştirmek üzere Sabih Bey ve Ali Bey iskân-ı muhacirin memuru unvanıyla görevlendirildi. Sağlık işlerini yürütmek üzere Tabip İsmail ve David Misak Efendiler gönderildiler³³. 1880'de şehremaneti göçmenlerin ihtiyacı için mutasarrıflık emrine 5 bin kile zahire nakletmekle görevlendirildi³⁴. Sancak dâhiline gönderilen göçmenlerin bir kısmı da kendi imkânları ile yerleşmeye çalıştı. Örneğin 1881'de Boşnak göçmenler kendi imkânları ile Karamürsel'e gelip mesken inşa etmek suretiyle Yenibosna Sarıkum mahallesini oluşturdular. Zamanla yeni gelen göçmenlerle kasabadaki Boşnakların sayısı arttı. Burada kendilerine arazi tahsis edilmeyen göçmenler Gebze'de Mahmut İlyas Paşa Vakfı arazisine talip oldular. Ancak burası boş olmadığı için muhtemelen Karamürsel'de kaldılar. Boşnak yerleşmelerinde göçmenler kendi imkânları ile cami ve mektep inşa ettiler. Devlet her 200 haneye bir adet cami ve mektep inşa edebilmeleri için ormandan ağaç kesmeye izin verdi³⁵. Tütünçiftliği gibi kamu arazileri göçmen yerleşimine açılmıştır. Göçmenler Rum nüfus ile arazi anlaşmazlıkları yaşamışlardır. Bu anlaşmazlıklar zaman zaman çatışmaya dönüşebilmiştir³⁶.

Balkan Savaşı ve sonrasında gelen göçmenlerden 1.153 hanede 6.771 kişi iskân edilmek üzere İzmit Sancağı'na gönderilmiştir³⁷. Mahmud Şevket Paşa bu göçmenlerden bir kısmını Üsküdar-İzmit arasına yerleştirmeyi ve bu mıntıkada hasat edilecek meyveyi ihraç etmeyi planlamıştır³⁸. Sancak dâhiline gönderilen göçmenlerin bir kısmı aynı dönemde bölgeyi terk edip Selanik taraflarına göç etmeye çalışan Rumların gayrimenkullerine yerleştirilmeye çalışıldı. Balkan Savaşı esnasında gelen göçmenlere İzmit kazası Çifteler Çiftliği dâhilinde 30 bin dönümlük bir arazinin tahsisi ve burada göçmenlere has bir muhacir köyünün inşası planlandı³⁹. Ancak 7 Ocak 1913 tarihli Meclis-i Vükela kararıyla bu planın tatbikinden vazgeçildi. Neticede bölgedeki göçmenlerin kendi imkânları ile yerleşmeye çalıştıkları anlaşılmaktadır. İskân sürecinde zorluk çeken göçmenler çevredeki ormanlara bir hayli zarar verdiler⁴⁰.

Sancağa yönelik bir diğer göç hareketi 1916-1918 sürecinde yaşandı. Birinci Dünya Savaşı esnasında Rusların işgal ettiği Anadolu topraklarından kitlesel göçler gerçekleşti. Yaklaşık 800 bin kişi göçmen konumuna düştü. Şark mültecilerinin Bolu'nun batısına geçmesi yasaklanmıştı. Buna rağmen söz konusu göçmenler bu hattın batısına geçerek İzmit'e hatta İstanbul'a kadar gittiler. Kocaeli Sancağı'na gelenler geçici olarak özellikle İzmit'te barındırılmaya çalışıldı. Kocaeli sınırları dâhilindeki şark mültecisi sayısını tam olarak tespit etme imkânımız bulunmamaktadır. Nisan 1918'de Şark mültecilerinin geri dönüşüne izin verildi. Aynı günlerde İzmit'teki Batum, Kars ve Ardahan mültecilerinin de Trabzon mültecileri ile birlikte gönderilmesine başlandı. Deniz yolu ile gidecek olanlar Samsun, Trabzon, İzmit ve Mudanya limanlarından hareket ettirileceklerdi. Sevkiyata rağmen Nisan 1920'de İzmit'teki mülteci sayısı 2.728 kişidir⁴¹.

İzmit ve çevresi 1918'de İngilizler ve 1920'de Yunanlılar tarafından işgal edilmişti. İngiliz

31 *Osmanlı Belgelerinde Kafkas Göçleri II*, İstanbul 2012, s. 520.

32 Murat Bardakçı, *Talat Paşa'nın Evrak-ı Metrukesi*, İstanbul 2008.

33 Nedim İpek, *Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri*, Ankara 1999, s.169, 171.

34 Nedim İpek, *Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri*, Ankara 1999, s.170, 199- 200.

35 *Osmanlı Belgelerinde Kafkas Göçleri II*, İstanbul 2012, s. 149.

36 Tufan Gündüz, *Alahimanet Bosna, Boşnakların Osmanlı Topraklarına Göçü*, İstanbul 2012, s. 131, 173- 174, 178.

37 Murat Bardakçı, *Talat Paşa'nın Evrak-ı Metrukesi*, İstanbul 2008.

38 *Mahmut Şevket Paşa'nın Günlüğü*, Derleyen Adem Sarıgöl, İstanbul 2001, s. 135.

39 Ahmet Halaçoğlu, *Balkan Harbi Sırasında Rumeli'den Türk Göçleri (1912- 1913)*, Ankara 1995, s. 161.

40 H. Yıldırım Ağanoğlu, *Osmanlı'dan Cumhuriyete Balkanların Makus Talihi*, İstanbul 2001, s.331.

41 Tuncay Öğün, *Unutulmuş Bir Göç Trajedisi, Vilayat-ı Şarkıyye Mültecileri (1915- 1923)*, Ankara 2004, 69, 78.

işgali döneminde bölge görece sakindi. Özellikle İtilaf devletleri yöredeki Hıristiyanların herhangi bir tehlikede olmadığını görüyorlardı. Yunanlılar gelince iş değişti. Önce Türklerin elindeki silahların alınması, Osmanlı jandarmasının silahsızlandırılması, arkadan talan ve öldürmeler geliyordu. Türkler ya sığınmacı olmak ya da ölmek seçeneğinin karşısında zorlanıyorlardı. Kasım 1920-Mart 1921 yılları arasında yöre halkı dehşete düşürüldü. Kasım 1920'de Karamürsel kasabası talan edildi. 14 köy yakıldı. Türk memurlar Yalova'ya götürüldü. Halkın geri kalan kısmı İzmit Körfezi'nin diğer kıyısına aktarıldı. Aktarılanların çoğu İstanbul'a geldi⁴².

Haziran 1921'de şehirde yerli nüfusun yanı sıra 27 bin Müslüman, 12 bin Ermeni ve 17 bin Rum mülteci vardı. Yunan işgal kuvvetleri ve Rum çeteleri tahliye esnasında şehri ateşe verdiler ve 1.194 kişinin ölümüne sebep oldular. Yangın ve şiddet karşısında sokağa dökülen halk ateş ve deniz arasında mahzur kaldı. Dört bin kadar Müslüman Fransız mektebine sığındı⁴³. Yangınzedelerin İstanbul'a nakli için Akdeniz, Gülnihal, Ümit, Nimet ve Galata vapurları İzmit'e yönlendirildi. Ancak İzmit'in Türk kuvvetlerinin eline geçmesi üzerine geri dönmüşler sadece Gülnihal vapuru İzmit'e gelmişti⁴⁴. İstanbul Hükümeti yardım çağrılarına kayıtsız kalmıştı. Hilal-i Ahmer ise zamanında İzmit'e gelememişti⁴⁵. Netice itibarıyla 1912-1922 yılları arasında Müslüman nüfus 12 bin kişi azalmıştır⁴⁶.

Osmanlı sonrası bölgedeki ilk kitlesel Müslüman nüfus hareketi mübadeledir. Mübadelenin tatbik planına göre İzmit 7. iskân mıntikasının limanı konumundadır. Limana gelen göçmenler sağlık taramasından geçirilir, hasta olanlar hastanelere, yakınları tecridhaneye sevk edilirlerdi. Gelen göçmenler genellikle zayıf ve sefil bir durumda olduklarından hastalıklara karşı dirençsizdiler. Bu da kişilerin çabucak hasta olmalarına ve çocukların ise yeşil ishale yakalanmalarına sebebiyet veriyordu⁴⁷. Dağıtım merkezine gelen mübadillerden hali vakti yerinde olanlar kendi imkânları ile otelleri mekân tutarken fakir olanları imkânlar ölçüsünde tanzim edilen misafirhanelere yerleştirildiler. Talimatname gereği üç gün iskân merkezinde tutulan göçmenler daha sonra sürekli olarak yerleştirileceği şehir, kasaba ve köylere sevk ediliyorlardı. Dâhiliye Vekili'nin Meclis'e sunduğu bilgiye göre Aralık 1924'e kadar İzmit'e sevk edilen mübadil sayısı 26.578 idi⁴⁸. Daimi iskân için köylere sevk edilenler bir iki seneye kadar Hilal-i Ahmer çadırlarında kalmış ve kendi imkânları ile evlerini inşa etmişlerdi. Recep Peker'in ifadesine göre 6 Kasım 1924 tarihi itibarıyla İzmit'te henüz yerleşmemiş 10 bin mübadil mevcuttu. Bunlar kendi imkânlarıyla yerleşmeyi kabul ettikleri için İzmit'e sevk edilmişlerdi. Daha sonra iskân haklarından vazgeçerek Pendik, Kartal, Beykoz taraflarına dağılmışlardır. Ancak hükümet bunları geri getirmişti. 1923-1930 yılları arasında Kocaeli'nde 15.530 mübadil iskân işlemi görmüştür. Mübadiller için Kocaeli Vilayeti dâhilinde 630 iktisadihanenin yaptırılması planlandı⁴⁹. Meskenlerin inşası için bölgeye işbaşı ve ustalar sevk edildi. Meskenler çifhane veya tekhane sisteminde inşa edilecekti⁵⁰. 1924-1933 arası Kocaeli'nde iskân edilenlere 1.688 ev, 295 dükkân, 27 arsa, 111.218 dönüm tarla verildi⁵¹. Kocaeli vilayeti 1927 yılında iskân işlemlerine kapatıldı.

Mübadele sonrası da Kocaeli göçmen iskân sahası olarak kullanılmıştır. Örneğin 1935 yılında Romanya'dan göç edenler deniz yoluyla Tuzla'ya ulaştılar. Söz konusu göçmenlerden

42 JustinMcCarthy, *Ölüm ve Sürgün*, Çev. Bilge Umar, İstanbul 1995, s. 316.

43 Hatice Şahin, *İstanbul ve Anadolu Basınına Göre İzmit ve Çevresi (1921-1923)*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adapazarı 2006, s. 23.

44 Şahin, s. 23.

45 Ayhan Ateş, *Türk- Yunan Nüfus Mübadelesi Sonucu Kocaeli'ne İskân Edilen Göçmenler (1923-1930)*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bolu 2008, s. 39.

46 McCarthy, s. 357- 358, 365.

47 BCA, Nr. 272.0.0.79.72.2.20.

48 Nedim İpek, *Selanik'ten Samsun'a Mübadiller*, Samsun 2012, s. 103.

49 Nedim İpek, *Mübadele ve Samsun*, Ankara 2000, s. 104.

50 BCA, Nr. 272.0.0.11.21.107.21.

51 Cevat Geray, *Türkiye'den ve Türkiye'ye Göçler ve Göçmenlerin İskanı (1923-1961)*, Ankara 1962: Tablo no.5.

bir kısmı önce Derince'ye yerleştirildi. Daha sonra bunlardan bazıları Sarımeşe Köyüne iskân edildi. Kendilerine onar dönüm toprak, bir çift öküz ve pulluk verildi⁵². 1950-1951'de Kocaeli'ne 727 hanede 3.478 Bulgaristan göçmeni yerleştirilmiştir⁵³. 1923-1960 yılları arasında Kocaeli vilayeti topraklarına 39.118 göçmen yerleştirilmiştir. Bunun 5.071 hanede 17.074'ü 1924-1933 yılları arası iskân işlemi gören mübadil nüfustur. Gerisi Romanya ve Bulgaristan'dan gelen göçmenlerdir.

Rum Nüfus: İstanbul'un yanı sıra İzmit de Balkanlar ve Anadolu'dan Rum nüfus göçü almıştır. Örneğin 1890'larda Trabzon'dan gelen 70 Rum'un İzmit'e iskânı kararlaştırılmıştır⁵⁴. 1881-1893 yıllarına ait Osmanlı nüfus verilerine göre İzmit, Karamürsel ve Kandıra kazaları dâhilindeki Rum nüfusu 16.687 idi. Rum nüfus her ne kadar 1906-1907'ye kadar yükseldiyse de 1914 verilerine göre 13.077'ye indi. Rum nüfusun azalmasının ana sebebi Balkan Savaşı sonrası bölge Rumlarından bazılarının Selanik ve çevresine yönelik göç etmeleriydi. Babiâli bu göç taleplerine engel olmadı. Rum kaynakları ise Rum nüfusu daha yüksek göstermektedir⁵⁵. Sotiriadis'e göre söz konusu bölgedeki Rum nüfus 31.024 kişiydi. Anagnostopulu'nun verdiği rakamların Osmanlı rakamlarına daha yakın olduğu ifade edilebilir. Bu yazar Rum nüfusu 17.936 olarak vermektedir. Şehirdeki Rumlar Nakracas'a göre Rumca ve Ermenice konuşuyorlardı. Kızderbent'teki Rum köylüleri Arnavutça, Filacık'deki Rum köylüleri ise Türkçe konuşmaktaydı⁵⁶.

Osmanlı Devleti'nin 19. yüzyılda savaşlar esnasında aldığı tedbirlerden birisi de sınırdaki gayrimüslimleri iç noktalara çekmek ve yerine Müslüman köylü nüfusu yerleştirmektir. Bu çerçevede Balkan Savaşı öncesi Trakya'daki bazı Bulgar köylülerinin İzmit Cevher Ağa çiftliğine nakil ve iskân edilmesi planlanmıştı⁵⁷. Birinci Dünya Savaşı esnasında Edirne Vilayeti'nin sahil kesiminde yaşayan 7, 8 bin dolayında Rum'un Hüdavendigâr vilayeti dâhilindeki Rum ve Ermeni köylere yerleştirilmesi planlandı. Ancak kısa bir süre sonra öngörülen sevk işleri iptal edildi⁵⁸. Bununla beraber Trakya Rumlarının bir kısmının sancak dâhiline sevk edildiği anlaşılmaktadır. Trakya'dan getirilen Rumlar Mutasarrıf Mazhar Müfit Bey tarafından sancak dâhilinde iskân edilmişti⁵⁹.

İzmit şehri Birinci Dünya Savaşı sonrası 1918'de İngilizler ve 1920'de Yunanlılar tarafından işgal edildi. İşgal döneminde dışarıdan gelen pek çok tekneci ve küfeci Rum şehirde Türk evlerine ve hatta camilere yerleştirilmiştir. Bu da şehirdeki Rum nüfusunu arttırmıştı⁶⁰. Kentte Rumların yanı sıra Türk ve Ermeni mülteciler de bulunmaktaydı. Hesaplamalara göre Kasım 1920'de İzmit kentinde ve çevresinde 12 bin Rum, 6 bin Ermeni ve 10 bin Türk mülteci vardı. İzmit, Bursa ve Gemlik'teki gayrimüslim mülteci sayısı 7.500 kişiyi bulmuştu⁶¹.

Rum çeteleri özellikle Kandıra'ya bağlı köylerde tecavüz ve gasp ile yetinmemişler; halkın bir kısmını da katletmişlerdi. Yunan işgal kuvvetleri Haziran 1921'den itibaren İzmit ve havalisindeki işgal sahasını boşaltmaya başladılar⁶².

52 Hakan Kırımlı, *Türkiye'deki Kırım Tatar ve Nogay Yerleşimleri*, İstanbul 2012, s. 475.

53 Savaş Çağlayan, *Bulgaristan'dan Türkiye'ye Göçler*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir 2007, s. 23.

54 BOA, Y.PRK.ASK, Nr. 102/11.

55 Aynı coğrafyadaki Rum nüfusunu Sotiriadis 31.024 olarak vermektedir. Anagnostopulu ise aynı bölgedeki Rum nüfusu 17.936 olarak vermektedir. Georgios Nakracas, *Anadolu ve Rum Göçmenlerin Kökeni*, Çeviren: İbrahim Onsunuğlu, İstanbul 2005, s. 143- 144, 148.

56 Nakracas, s. 143- 144, 148.

57 BOA, DH.İD, Nr. 85/7.

58 Turgay Akkuş, "Birinci Dünya Savaşı Sürecinde Bursa'da Sevk ve İskân Uygulamaları ve Sonuçları", *OTAM*, 23, Ankara 2008, s. 14, 16.

59 Rifat Yüce, *Kocaeli Tarih ve Rehberi*, İzmit 1945.

60 Sabahattin Özel, *Kocaeli ve Sakarya İllerinde Milli Mücadele*, İstanbul 1987, s. 117.

61 McCarthy, s.357- 358, 365.

62 BOA, Hr. Sys. Nr. 2623/69: *Arşiv Belgelerine Göre Balkanlarda ve Anadolu'da Yunan Mezalimi II*, Ankara 1996, s. 195.

İtilaf devletleri İzmit kenti ve yöresi TBMM'ye bağlı kuvvetlerce alınırca Rumların ve diğer Hıristiyanların başlarına pek büyük felaket geleceğinden endişeliydiler. Zira Yunan askerleri ve Rum halkı tarafından yapılmış eylemler, öç alınması için pek iyi bir neden oluşturuyordu. Yunan işgal kuvvetlerinin kentten ayrılmasını müteakip, Türklerin kıyıma giriştiği yolunda bildirimler yayımlandı⁶³. Bu ortamda işgal kuvvetleri ile işbirliği yapan Rum ve Ermeni nüfus panikledi. Rum ahali tahliye için gelecek vapurları beklemeksizin adam başı 100, 150 lira vererek motorlarla İzmit'i terk etmeye başlamışlardı. Yunan kuvvetlerinin çekilmesi ile birlikte bölgedeki Rum nüfusun bir kısmı da tahsis edilen vapurlarla Trakya sahillerine çekildiler. Marmara havzasından göç eden Rumların sayısı 50 bini bulmaktaydı⁶⁴. Geride kalan Rumlar ise mübadele ile bölgeyi terk etmiştir.

Ermeni Nüfus: Türkler Kocaeli'yi fethettiği zaman sancak dâhilinde Ermeni nüfus bulunmuyordu. Ermeni nüfusun sancak dâhiline gelişi konusunda kaynak ve monografik eserlerdeki mevcut bilgiler 14. yüzyılın sonları ile 16. yüzyıl arasında değişmektedir. 1523 yılına ait tapu tahrir kayıtlarına göre İzmit ve havalisinde Ermeni nüfus bulunmamaktaydı. Bu da Minas Kasapyan'ın sancak dâhilindeki ilk Ermeni topluluklarının 1580-1600 yılları arasında geldikleri ifadesinin doğruluğunu güçlendirmektedir. Bölge Ermenileri Karabağ, Revan, Adana, Harput, Eğin, Kütahya, Sivas, Erzurum, Palu ve Kemah'tan Klikya Ermeni Krallığının yıkılması, Timur'un Anadolu seferi, Çaldıran Savaşı ve Celali isyanı sonrası olmak üzere dört farklı süreçte gelmişlerdir. Ermeni nüfus İzmit kazası dâhilinde İzmit şehrinin yanı sıra Bahçecik, Döngel, Yuvacık, Arslanbey, Dağköy, Akmeşe, Haskal ve Yalakdere köylerinde; Karamürsel kazası dâhilindeki Cedid, Yeniköy ve Merdigöz köylerine yerleşmişlerdi. Öte yandan, IV. Murad, Celali döneminde İstanbul'a gelip yerleşen Ermenilerin ocaklarına dönmeleri yönünde irade buyurdu. Bu irade üzerine İstanbul'dan dışarı çıkarılan Ermeniler İzmit, Yalova ve İznik şehirlerinin çevresindeki köylere yerleştiler⁶⁵. 1600-1900 yılları arasında yüksek doğum oranı, İzmit topraklarının verimliliği, önemli ticaret yolları üzerinde oluşu, İstanbul ve Bursa gibi önemli merkezlere yakınlığı burasını Ermeniler için cazibe merkezi haline getirdi⁶⁶.

Birinci Dünya Savaşı esnasında Ermeni komitacıların silah, bomba, mühimmat saklaması, Türk köylerine tecavüzleri, Rusların Sakarya ağzında yapacakları bir çıkarmada Ermenilerle işbirliği yapacağı şüphesi bölge Ermenilerinin de tehcir uygulamasına dâhil edilmesine sebebiyet verdi⁶⁷. Ermenilerin sevk ve iskânı yaklaşık bir yıl sürdü. Bu çerçevede 58 bin Ermeni sevk edildi⁶⁸. 17 Eylül 1915 tarihli yazıya göre 58 bin Ermeni kâmilen sevk edilmiş ve sancak dâhilinde kimse kalmamıştı⁶⁹. Dönemin mutasarrıfı sevk uygulamasını herhangi bir hadiseye meydan vermeksizin gerçekleştirmişti. Tehcire tabi tutulan Ermeniler trenle sevk edilmişlerdi⁷⁰. İzmit'ten sevk edilen Ermeni nüfus Halep, Suriye, Kerkük ve Zor'a nakledilmişti. Sevk edilen Ermenilerin bir kısmı belirlenen iskân mahalline gitmeyerek Eskişehir ve Kütahya gibi yerlerde kalabilmişlerdi⁷¹. 15 Mayıs 1916'da sevk olayı durduruldu. Protestan ve Katolik mezhebine mensup Ermenilerle Çuha fabrikasında çalışan Ermeniler tehcir uygulamasından muaf tutuldular. 1916 tarihli bir arşiv

63 McCarthy, s. 322.

64 Şahin, s. 23.

65 Oğuz Polatel, *İzmit Kazası Ermenilerinde Dinsel Yapı ve Eğitim Faaliyetleri (1839- 1915)*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli 2010, 12, 15.

66 Polatel, 12, 15.

67 Ermeni çeteleri Türk köylerine musallat oldu. *BOA, DH.ŞFR*, Nr. 55/327.

68 Yusuf Halaçoğlu, *Ermeni Tehciri*, İstanbul 2011, s. 95

69 *BOA, DH.EUM*. 2 Şb. Nr. 68/67; Talat Paşa evrakına göre 1914 yılı itibarıyla sancak dâhilindeki Ermeni nüfus 56.115 kadardı. Bunun 54.370'i tehcir edildi. Bk. Murat Bardakçı, *Talat Paşa'nın Evrak-ı Metrukesi*, İstanbul 2008.

70 Yüce, s. 230.

71 *BOA, DH.ŞFR*, Nr. 55/70;55/204.

malzemesine göre şehrin nüfusu 9.590 olup, Ermeni nüfus mevcut görünmemekteydi⁷². 18 Ekim 1918'de Ermenilerin ocaklarına dönmesine izin veren tebligat yayımlandı. Geri dönenlere menkul ve gayrimenkulleri iade edildi. Tehcir edilenler 1918 sonrası geri geldi. İtilaf devletlerinin himayesindeki Ermeniler devlet otoritesini tanımayarak hırsızlık ve adam öldürme olaylarına sebebiyet verdiler⁷³. İşgal döneminde Ermeni nüfus Yunan kuvvetlerine destek verdi. 23 Haziran 1921'de İzmit ve Adapazarı çevresindeki 12 bin Ermeni Rumların yanı sıra İzmit'e sığınmış ve Müslüman ailelerin yanlarına yerleştirilmişlerdi⁷⁴. Şehirdeki mülteci sayısının 45 bin olduğu tahmin edilmekteydi⁷⁵. Milli kuvvetlerin İzmit'e gelmesi üzerine Ermeniler Rumlarla birlikte Gelibolu ve Tekirdağ'a çekildiler⁷⁶.

Sonuç: Kocaeli sahası 16. yüzyılın başlarında hemen hemen homojen bir nüfusa sahiptir. İstanbul'un Anadolu yakasında giriş kapısı konumunda olması, demiryolu ve limanı dolayısıyla ulaşım kolaylığı, topraklarının tarıma elverişli olması göçmenler için çekici bir özellik taşıyordu. Özellikle 16. yüzyıldan itibaren İran sahasından ve Doğu Anadolu'dan Ermeni nüfusun göç etmesine şahit olundu. 19. yüzyılda Kafkas ve Balkan göçmenlerinin sancak dâhilinde iskânı yeni yerleşmelerin ortaya çıkmasına, mevcutların nüfusunun artmasına ve nüfus yapısının ve dengesinin değişmesine, zamanla homojen bir nüfus yapısına kavuşmasına sebebiyet verdi. İzmit, Karamürsel ve Kandıra kazalarının Müslüman nüfusu 1830'da % 57,50'den 1914'de % 69,46'ya yükseldi. Buna karşılık gayrimüslim nüfusun payı 1860'a kadar artış gösterirken bu tarihten sonra düşmeye başlayacaktır. Bu düşüşte bölgeye yönelik Müslüman göçü ve bölgeden Yunanistan'a yönelik Rum göçü etkilidir. Birinci Dünya Savaşı ve Milli Mücadele dönemindeki sevk ve iskân uygulamaları ile Lozan sonrası mübadele İstanbul hariç ülke nüfusunun homojenleşmesine vesile olacaktır. Cumhuriyet döneminde gerek dıştan içe göç ve gerekse iç göç Kocaeli vilayetinin nüfusunu arttırmıştır.

Göçmenlerin bir kısmı mevcut yerleşmelere yerleştirilmişlerdir. İskân çalışmaları sonucunda şehir nüfusunun arttığı kaynaklardan tespit edilebilmektedir. Keza göç şehir nüfusunun azalmasına da sebebiyet verebilecektir. Örneğin Kocaeli'nin merkezi İzmit şehrinin 1523'deki nüfusu 1.900'ü müslim ve 120'si gayrimüslim olmak üzere 2000 kadardı. Şehrin nüfusu yaklaşık 100 yıl sonra iki misli artarak 4.200'e çıkmıştır. Bununla birlikte 17. yüzyılın sonunda gerileyerek 3.600'e inmiştir⁷⁷. Yukarıda anlatılan nüfus hareketi sonucunda bir taraftan şehrin nüfusu artarken, diğer taraftan da nüfus dengeleri değişmiştir. Ahmed Rifat'a göre 1882'de şehrin nüfusu 20 bin kadardı. Cuiet'e göre İzmit'in nüfusu 12.375'i müslim, 10.125'i Hristiyan ve 2.400'ü Yahudi olmak üzere toplam 24.900 kadardı. Buna göre şehirdeki gayrimüslim unsurun payı % 50'ye yaklaşmıştır. Ali Cevad ise şehrin nüfusunu 1890'larda 15.000 olarak verir⁷⁸. 1915-1923 sürecinde gayrimüslim nüfusun iç Anadolu'ya kaydırılışı ve mübadele sonucu şehir nüfusu bir taraftan homojenleşirken diğer taraftan da azalmıştır. 1927'de şehrin nüfusu 15.200 kadardı. 1950'ye kadar bu nüfus 30 bini bulacaktır⁷⁹. 1936'da Romanya'dan gelen göçmenler Derince'ye yerleştirilmişlerdir. Çınarlık köyüne bağlı olan söz konusu göçmen yerleşmesi 1952'de muhtarlık oldu.

Kırsal alanda iskân edilenler yeni köylerin ortaya çıkmasına ve kır nüfusunun artmasına

72 Tuğba Okuyan, *İzmit Temettuat Defterleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya 2004, s. 25.

73 BOA, DH.KMS, Nr. 50-2/30-3.

74 Seda Aysu Göseoğlu, *Milli Mücadele Döneminde İzmit Sancağı'nda Asayiş Sorunları ve Çete Faaliyetleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2010, s. 128.

75 Yusuf Çam, *Milli Mücadelede İzmit Sancağı*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 1991, s. 418.

76 Göseoğlu, s. 136.

77 Bostan, s. 538.

78 Ali Cevad, *Memalik-i Osmaniyenin Tarih ve Coğrafya Lügatı*, Dersaadet 1313, s. 63.

79 Metin Tuncel, "İzmit", *DİA*, 23, s. 541-542.

vesile olmuştur. Mevcut köylere de göçmen iskân edilmiştir. Bunun neticesinde yerli, Balkan ve Kafkas göçmeni aynı köyde bir araya gelebilmiştir. Örneğin, 1861 yılında yerli nüfusun bulunduğu Çepni köyüne Kırım ve Kafkas göçmeni yerleştirilmiştir⁸⁰. Göçmenler tarafından kurulan veya göçmen nüfusun yerleştirildiği köyler cumhuriyet döneminde Doğu Karadeniz'den nüfus göçü çekmiştir⁸¹. Cumhuriyet döneminde özellikle Karadeniz bölgesinden gerçekleştirilen göçler vilayet dâhilinde yeni köylerin oluşturulmasına sebebiyet vermiştir. Örneğin, 1960'da Trabzon, Sürmene ve Giresun Espiye'den göç edenler Sekbanlı Ballar ve Pınardüzü köylerini kurmuşlardır.

Göçmen ve yerli nüfus birbiriyle toplumsal ilişki kurmakla beraber evlilik konusunda bir hayli mesafeli durmuşlardır. Şehirleşme bu mesafeyi daraltmış ve farklı coğrafyalardan gelip Kocaeli topraklarında bir araya gelen insanlar Anadolu ifadesiyle birbirlerinden kız alıp vermeye başlamışlardır. Bu da Anadolu'nun diğer yerlerinde olduğu gibi İzmit'te de homojen bir nüfusun ortaya çıkmasına vesile olmuştur. Göçmen iskânı nüfus artışını beraberinde getirmiştir. Nüfus artışı sonucu mülki idaresi değişmiştir. Keza Adapazarı ve Yalova il statüsüne, Kocaeli bütünleşmiş şehir statüsüne geçmiştir.

KOCAELİ DAHİLİNDE GÖÇMEN İSKAN EDİLEN YERLEŞİM BİRİMLERİ⁸²

Köy /Mahalle	Memleket	İdari Birim	Köy/Mahalle	Memleket	İdari Birim
Yenimahalle		İzmit	Şevketiye		İzmit
Arpalıkhisaniye	Rumeli	"	Şirinsulhiye	Batum	"
Arslanbey	Kırım/ Mübadil	"	Teşvikiye	Rumeli/ Çerkes/ Batum	
Bahçecik	Mübadil	"	Uzuntarla		"
Balaban		"	Yeniköy	Mübadil	"
Bayraktar	Tokat/Sivas	"	Yuvacık Kasabası	Mübadil	"
Çamlık		"	Avluburun	93 Göçmeni	Kartepe
Çubuklubala	Batum	"	Sarimeşe Mah.	Rumeli, Kırım, Romanya	"
Çubuklu- Osmaniye	Artvin	"	Tepetarla	Rumeli/ Artvin	"
Dağköy	Rumeli	"	Beylerbeyi	Rumeli/ Kafkas	"
Emirhan	Rumeli/Mübadil	"	Dalca(Mesudiye)	Razgrad	"
Eşme Ahmediye	Batum, Mübadil, Karadeniz illeri	"	Hamidiye		Kandıra
Fethiye	Abaza	"	Harmantepe		"
Fevziye		"	Kabaağaç	Rumeli	"
Gülbağçekadriye	Rumeli	"	Kubuzcu	Kırım	"
Gündoğdu	Mübadil	"	Kurtyeri	Rumeli	"
Hakkaniye	Razgrad	"	Reşadiye		"
Hamidabad		"	Akkanat		Karamürsel
Hamidiye		"	Camiiatik		"

80 *Osmanlı Belgelerinde Kafkas Göçleri*, I, İstanbul 2012, s. 327.

81 Örneğin 1860'da Tatar göçmenlerinin yerleştirildiği Kullar köyüne 1878'de Rumeli ve 1935'de Romanya'dan gelen göçmenler de yerleştirilmiştir. Öte yandan Cumhuriyet döneminde Doğu Karadeniz'den gelen gurbetçiler yerleşti. Detaylı bilgi için bk. Kırmızı, s. 475.

82 Kaya, s. 70.

Hikmetiye		“	Çamçukur	Arhavi	“
İhsaniye		“	Debbağhane	Mübadil	“
İkraziye		“	Dereköyü	“	“
İnamiye		“	Hacı Ömer Ağa	“	“
Karaabdülbaki	Rumeli	“	Hayriye	“	“
Karatepe	Mübadil	“	Fulacık	Bulgaristan	“
Kazıklı Tatarköy	Mübadil		İhsaniye	Mübadil	
Kefeli Kıрма ve Camili		“	İnebeyli	“	“
Ketenciler	Çerkes	“	İsmailağa	“	
Kısalır		“	Kadriye		“
Kızılıklı	Rumeli	“	Karapınar	“	“
Köseköy		“	Kayacık	Boşnak	“
Kuloğlu	Rumeli/ Manav	“	Kızderbent	Mübadil	“
Kurtdere		“	Merdegöz	Mübadil	“
Mecidiye	Rumeli	“	Oluklu Köyü	“	“
Nusretiye	Türk/Tatar/ Abaza	“	Osmaniye	Artvin	“
Nüzhetiye		“	Semetler	Mübadil	“
Orhaniye	Rumeli	“	Senaiye	Artvin	“
Rahmiye	Artvin	“	Suludere	Artvin	“
Resullü Divanı	Rumeli	“	Tahtalı	“	“
Sapakpınar	Rumeli	“	Taşajıl	“	“
Sarışeyh	Çerkes	“	Tepeköy	Mübadil	“
Servetiyecami Köyü	Acara	İzmit	Valideköprü	“	“
Sultaniye	Batum/Rumeli	“	Yalacdere	Boşnak, Pomak, Mübadil	“
Süleymaniye		“	Balçık	Rumeli	Gebze

KAYNAKÇA

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

Başbakanlık Osmanlı Arşivi

- A.MKT.MHM.
- A.MKT.NZD.
- DH.EUM. 2.Şb.
- DH.İD.
- DH.KMS.
- DH.MKT.
- DH.ŞFR.
- ŞD.
- Y.PRK.ASK.

Tetkik Eserler

- Ağanoğlu, H. Yıldırım, *Osmanlı'dan Cumhuriyete Balkanların Makus Talihi*, İstanbul 2001.
- Akkuş, Turgay, "Birinci Dünya Savaşı Sürecinde Bursa'da Sevk ve İskân Uygulamaları ve Sonuçları", *OTAM*, 23, Ankara 2008.
- Ali Cevad, *Memalik-i Osmaniye'nin Tarih ve Coğrafya Lügatı*, Dersaadet 1313.
- *Arşiv Belgelerine Göre Balkanlarda ve Anadolu'da Yunan Mezalimi*, II, Ankara 1996.
- Ateş, Ayhan, *Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi Sonucu Kocaeli'ne İskân Edilen Göçmenler (1923-1930)*, Yüksek Lisans Tezi, Bolu 2008.
- Bardakçı, Murat, *Talat Paşa'nın Evrak-ı Metrukesi*, İstanbul 2008.
- Bostan, İdris, "İzmit", 23, *DİA*, İstanbul 2001, s. 536-541.
- Çağlayan, Savaş, *Bulgaristan'dan Türkiye'ye Göçler*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir 2007.
- Çam, Yusuf, *Milli Mücadelede İzmit Sancağı*, Doktora, Ankara 1991.
- Daşcıoğlu, Kemal, *Osmanlıda Sürgün*, İstanbul 2007.
- *Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi 1287*.
- Karal, Enver Ziya, *Osmanlı İmparatorluğunun İlk Nüfus Sayımı 1831*, Ankara 1997.
- Karpat, Kemal Karpat, *Osmanlı Nüfusu (1830-1914)*, Çev. Bahar Tırnakçı, İstanbul 2003.
- Kaya, Mehmet, "XIX. Yüzyılda İzmit (Kocaeli) Sancağının Demografik Durumu ve İskân Siyaseti", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 26/41, Ankara 2007, s.59-80.
- Şeker, Cengiz, *İstanbul Ahkam ve Atik Şikayet Defterlerine Göre 18. Yüzyılda İstanbul'a Yönelik Göçlerin Tasvir ve Tahlili*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2007.
- Geray, Cevat, *Türkiye'den ve Türkiye'ye Göçler ve Göçmenlerin İskanı (1923-1961)*, Ankara 1962.
- Göseoğlu, Seda Aysu, *Milli Mücadele Döneminde İzmit Sancağı'nda Asayiş Sorunları ve Çete Faaliyetleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2010.
- Gündüz, Tufan, *Alahiminet Bosna, Boşnakların Osmanlı Topraklarına Göçü*, İstanbul 2012.
- Güneş, Ahmet, *Tahrir Defterlerine Göre XVI. Yüzyıl Başlarından XVII. Yüzyıl Başlarına Kadar Kocaeli Sancağı*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 1994.
- Halaçoğlu, Ahmet, *Balkan Harbi Sırasında Rumeli'den Türk Göçleri (1912-1913)*, Ankara 1995.
- Halaçoğlu, Yusuf, *Ermeni Tehciri*, İstanbul 2011.
- İpek, Nedim, *Mübadele ve Samsun*, Ankara 2000.
- İpek, Nedim, *Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri (1878-1890)*, Ankara 1999.
- İpek, Nedim, *Selanik'ten Samsun'a Mübadiller*, Samsun 2012.
- Kırımlı, Hakan, *Türkiye'deki Kırım Tatar ve Nogay Yerleşimleri*, İstanbul 2012, s. 475.
- *Mahmut Şevket Paşa'nın Günlüğü*, Derleyen Adem Sarıgöl, İstanbul 2001.
- McCarthy, Justin, *Ölüm ve Sürgün*, Çev. Bilge Umar, İstanbul 1995.
- Nakracas, Georgios, *Anadolu ve Rum Göçmenlerinin Kökeni*, Çeviren: İbrahim Onsunuğlu, İstanbul 2005.
- Okuyan, Tuğba, *İzmit Temettuat Defterleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya 2004.
- *Osmanlı Belgelerinde Kafkas Göçleri*, I, II, İstanbul 2012.

- Öğün, Tuncay, *Unutulmuş Bir Göç Trajedisi, Vilayat-ı Şarkiyye Mültecileri (1915-1923)*, Ankara 2004.
- Öntüğ, M. Murat, *Ahmet Vefik Paşa'nın Anadolu Sağ Kol Müfettişliği*, Konya 2009.
- Özel, Sabahattin Özel, *Kocaeli ve Sakarya İllerinde Milli Mücadele*, İstanbul 1987.
- Paşaoğlu, Derya Derin, "Muhacir Komisyonu Maruzatına Göre (1877-1878) 93 Harbi Sonrası Muhacir İskânı", *History Studies*, 5/2, (2013), s. 347-386.
- Paşaoğlu, Derya Derin, *Nogaylar, Nogay Göçleri ve Türkiye'deki İskânları*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2009.
- Polatel, Oğuz, *İzmit Kazası Ermenilerinde Dinsel Yapı ve Eğitim Faaliyetleri (1839-1915)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli 2010.
- Saydam, Abdullah, *Kırım ve Kafkas Göçleri (1856-1876)*, Ankara 2010.
- *Umumi Nüfus Tahriri*, TC. Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, Ankara 1929.
- Şahin, Hatice, *İstanbul ve Anadolu Basınına Göre İzmit ve Çevresi (1921-1923)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adapazarı 2006.
- Tuncel, Metin, "İzmit", *DİA*, 23, s. 541-542.
- Yüce, Rifat, *Kocaeli Tarih ve Rehberi*, 1945.